

”Tänk om du måste fly till TadzMbeKistan!”

- Vad innebär det att (tvingas) byta språk och kultur?

Sammanställning av Kjell Kampes föreläsning vid Språklärarnas Riksförbunds konferens *Språkbud i Väst* i Göteborg 31 mars- 1 april. Sammanställningen är baserad på ett längre pass än det jag hade i Göteborg så det följer inte föreläsningen helt och en del om *Den Svenska Modellen* som inte togs upp i föreläsningen kommer med..

Vi började med en interaktiv föreställning där vi fick prova på hur det skulle vara att tvingas fly och hamna i ett helt annat samhälle och börja lära oss det nya svåra språket. Vad innebär det att möta och arbeta med människor som har ett annat modersmål och en helt annan bakgrund än jag själv? Det var tänkt att öppna upp våra sinnen för den föreläsning som följde.

Vad är en kultur? Svensk kultur?

Finns det något som kan kallas svensk kultur eller typiskt svenskt? Hur definierar man då svenskhet? Vem är svensk? Hur länge är man invandrare; 1:a, 2:a, 3:dje generationens invandrare... Hur är det t.ex. med Zlatan, är han svensk? Man hamnar lätt i konstiga diskussioner om man använder det begreppet i integrationsarbetet.

Men att vår bakgrund påverkar oss är ju helt klart. Vi som har svenska som modersmål, är uppfostrade av svenskspråkiga föräldrar och har gått i den svenska skolan har förmodligen bibringats en del likartade uppfattningar och sätt att vara inom ganska många områden; allt från djupare liggande värderingar till mer vardagliga frågor som hur vi hälsar, samtalar m.m. Människor med en helt annan bakgrund kan ha andra erfarenheter och ha bibringats andra synsätt vilka ibland kan krocka med vanliga uppfattningar hos oss.

Det mesta i vårt sätt att vara och agera som påverkas av vår bakgrund, vår kultur är vi oftast omedvetna om; vi tänker att så här gör väl alla, det har väl inget med min bakgrund att göra? Likt isberget är en stor del av vår kultur osynlig, den 'ligger under vattenytan'. När människor med helt olika bakgrund möts och det utvecklar sig till en kulturkrock är det oftast på de djupare liggande värderingarna 'under vattenytan' som krockarna inträffar. Det kan gälla förhållandet mellan män och kvinnor, hur man bäst uppfostrar sina barn, hur man bäst lär sig i skolan, religionens roll i samhället.

Ovanför vattenytan är det lättare att finna sig till rätta. Där har vi bl.a. sådant som vi tänker på när vi till vardags talar om kultur; konst musik, litteratur, matvanor. Där kan vi lätt påverka och påverkas, men ju djupare ner under vattenytan vi kommer, desto svårare blir det.

Här finns också en paradox; det som är lätt att finna sig tillrätta med, där ställs inga krav på anpassning, men ju svårare det blir, desto omedelbarare kräver vi rättning i ledet. ”Det är så trevligt med de här kurdiska gårdsfesterna där man får lyssna på deras härliga folkmusik och äta kebab! De behöver verkligen inte äta falukorv, men fan ta dem om de behåller sin kvinnosyn!”

Adress

c/o Kampe
Lantmätarvägen 11
SE-740 20 Vänge

Telefon

018-36 45 71

Mobiltel

070-536 45 71

e-post

kjell.kampe@amadeus.se

Hemsida

www.amadeus.se

Plusgiro

831 97 49-1

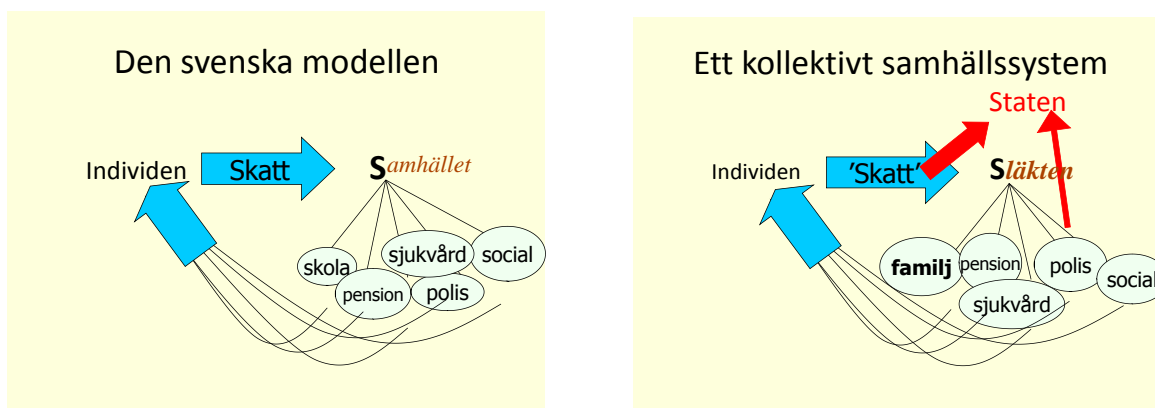
Fax

018-36 44 45

Organisationsnummer

HB 916 673 7651

Den svenska modellen

Sverige har haft stor tur i världshistorien det senaste århundradet; vi har sluppit förödande krig och har i lugn och ro kunnat bygga upp ett rätt hyggligt fungerande samhälle. Mellan 1860 och 1960 var Sverige tillsammans med Japan det land i världen där ekonomin utvecklades mest. Den svenska modellen som började byggas upp under slutet av 30-talet innebar att alla skulle omfattas av trygghetssystem; den generella välfärden där t.ex. även miljonärer fick barnbidrag. Ett gott förhållande mellan makten och medborgarna byggdes sakta upp. Vi fick ett samhälle med stor tillit mellan medborgarna.

Så ser det inte ut i en stor del av världen. Många f.d. kolonier har t.ex. en splittrad befolkning, religiösa motsättningar, enorma inkomstskillnader, naturkatastrofer förekommer och en dålig ekonomisk utveckling har förhindrat att ett förtroendefullt förhållande mellan makthavare och medborgarna kunnat byggas upp efter självständigheten. Makthavare betraktas med stor misstänksamhet. De enda man kan lita på är den egna gruppen (familjen, släkten, klanen, mitt folk). När människor med en sådan bakgrund kommer till Sverige är det egentligen förvånande att det oftast går så snabbt att bygga upp ett förtroende för svenska tjänstemän.

Jag vill inte ligga barnen till last...
TCO-tidningen nr 1 1999

Margit Gustavsson minns hur väl hennes föräldrar togs om hand på Ålderdomshemmet i Kumla. Själv står hon i kö till ett servicehus.
- Mina barn ska slippa ta hand om mig när jag inte orkar längre, säger hon.

Margit Gustavsson drömmer om det goda Ålderdomshemmet

Att förklara uttrycket 'ligga någon till last' är inte helt enkelt på svenska för invandrare, men dock möjligt. Men att förklara för en indier eller afrikan att jag skulle kunna ligga mina barn till last är näst intill omöjligt. Tanken att barn har försörjningsplikt för sina föräldrar när de blir gamla är ungefär lika självklar som att föräldrar har försörjningsplikt för sina barn.

Den svenska modellen kan vara otydlig och svårtolkad

Det svenska samhället är jämförelsevis mycket demokratiskt. Men det finns företeelser som mest är ägnade att ge intryck av att vi är helt jämlika. Sådana företeelser kan lätt leda till missförstånd: Vi som vuxit upp i systemet vet skillnaden, men för en person från ett annat samhällssystem kan det vara svårt att se nyanserna. Några blandade exempel på äkta och mer ytlig demokrati:

- Medborgare-anställda, men även patienter-elever tillåts/förväntas ta eget, **individuellt** ansvar
- Vi vill ha information på ett sätt som ska ge *underlag* för att göra en *egen* bedömning
- Makt ska inte synas och höras i det svenska samhället
 - o Få tydliga yttre tecken på makt (flotta bilar, exklusiva kläder, prålig lyx)
 - o Mycket informellt förhållningssätt; 'makten' bjuder på kaffe, man sitter och pratar,
 - o Order ges i vänlig ton "Skulle du vilja titta på den här rapporten ikväll?"
 - o Alla ska behandlas jämlikt.
 - Det finns (eller fanns enligt den svenska modellen) få 'gräddfiler' i det svenska samhället
 - Gäster (t.ex. föreläsare...) får bära sin väska själv, stå i kön till kaffeautomaten etc.

- Vi är i allmänhet mycket informella (klädsel, tilltal, allmänt bemötande)
- Beslut styrs av regler, förordningar, lagar – förhandlingslösningar är *vanligtvis* inte möjliga
- Vår planering uppfattas som långsam och byråkratisk vilket delvis beror på att vi lever i ett land med ett välutvecklat, demokratiskt system med inflytande för personal och medborgare, men också p.g.a. att storindustrin, som kräver långsiktig planering, har varit helt dominerande i svenskt näringsliv. En skillnad mot t.ex. norrmän och danskar där jordbruk och fiske dominerat. Om det plötsligt blåser upp till storm på norska havet hinner man inte med någon MBL-förhandling.

Vad är det jag kan när jag behärskar ett språk?

Amadeus
Kultur- och Språkmöten

Vad är språklig kompetens?

- Uttal enskilda ljud
 prosodi – språkmelodi
- Grammatik formlära
 struktur
- Ordförråd basordförråd
 utbyggt ordförråd – vuxna
 utbyggt ordförråd – barn, ungdomar
- Automatik uppfatta talspråk
 flytande tal
- Pragmatisk kompetens social kompetens
 kulturell kompetens

Har du en bra språkmelodi, struktur i dina meningar, kan uppfatta vardagligt tal och inte ständigt gör bort dig socialt-kulturellt så fungerar kommunikationen. Om jag har ett ordförråd på ett par tusen ord så räcker det för de vardagliga samtalen, det är oftast inte ordkunskapen utan förmågan att uppfatta vad som sägs (automatiken) som

Framgångsfaktorer i sfi-studierna

- Utbildning från hemlandet
 - Störst betydelse har grundläggande utbildning; skillnaden mellan att ha akademisk utbildning eller bara gymnasieutbildning är mindre betydelsefull.
 - Kunskaper i andra språk – speciellt ett annat germanskt språk (engelska, tyska)
- **Modersmålets släktskap med svenska**
- Motivation och social situation
- Levnadsålder
- Individuella faktorer

blir gränssättande för hur bra ett samtal fungerar. För barn-ungdomar - är ett utbyggt ordförråd dock avgörande för hur de ska klara skolarbetet.

Utbildning från hemlandet är en viktig faktor. Viktigast är skillnaden mellan att vara analfabet och att kunna läsa och skriva på ditt modersmål när man kommer till Sverige.

Ett bra uttal – en viktig nyckel för att kommunikationen ska fungera

Uttalet - "språkens personkemi"

Påverkas vi av att lyssna till svenska med olika brytningar eller är det så att...

Mohamed från Bagdad nästan alltid är arg...

...medan Mohamed från Teheran oftast är vänlig?

Varför verkar Małgorzata från Polen jämt vara irriterad....

...medan Ole Norman alltid verkar glad?

.... änd vaj dass Svenne sim to bi a littel bitt stjupe in thö hädd?

En modersmålstalare påverkas lätt av det *intryck* en brytning kan ge. Det finns risk att man bedömer *personen* som arg/irriterad/glad etc. baserat på hur det låter. Här finns ett intressant förhållande mellan språken som jag kallar "språkens personkemi". Det finns något obestämt, svåridentifierat som just gör att olika brytningar ger olika intryck. Norrmän (och värmlänningar) låter ofta kända, persisktalande iranier mjukt vänliga, arabisk brytning ger lätt ett lite aggressivt intryck, polacker kan lätt verka irriterade etc. Norrmännens brytning känner vi igen och vet att de – liksom värmlänningar – kan vara sura. Risken är större att vi drar förhastade slutsatser om personen vid första mötet (t.ex. en anställningsintervju) om det rör sig om en brytning som vi inte kan identifiera (t.ex. irakier med arabisk brytning och iranier med persiska som modersmål).

I modern språkundervisning utgör prosodin en hörnsten.

Modersmålets släktskap med svenska – en underskattad faktor

Svårigheten ökar med avståndet i det språkliga släktskapet. Exempel räkneord.

- En, to, tre, fire, fem, seks, syv, otte, ni, ti. **Danska**
 - Een, twee, drie, vier, vyf, ses, sewe, agt, nege, tien. **Afrikaans**
 - unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, noua, zece. **Rumänska**
 - Odin, dva, tri, tjetyre, pjat, shest, sem, vosem, devat, decjat. **Ryska**
 - Jek, do, se, chahar, panj, shesh, haft, hasht, noh, dah.
-
- Persiska/Kurdiska/dari/Tadzjikiska**
- Yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen. **Finska**
 - Wahid, itneen, talatha, arba'a, khamsa, sitta, saba', tamania, tisa, 'ashara. **Arabiska**

Räkneorden är ett tydligt exempel på hur svårigheten ökar med ökat avståndet i det språkliga släktskapet. En avgörande skillnad inträder när man går över gränsen till de icke-indoeuropeiska språken, vilket t.ex. betyder att det är en större utmaning – rent språkligt - för irakier (som har arabiska som modersmål) och finländare att lära sig svenska än det är för iranier (med persiska som modersmål).

Var dyker problemen i kommunikationen upp?

Det finns faktorer i språket som skapar problem därför att

- Vi som talar svenska som modersmål inte är medvetna om problematiken och
- De som lär sig inte heller är det

I föreläsningen togs två centrala faktorer upp:

1. Vanliga uttryck som enbart består av lätta ord kan ändå skapa problem

Partikelverb – verbuttryck

Ordet 'gå' lär man sig väl de första 10 lektionerna på sfi?

1. gå an	16. gå hem	31. gå med i	46. gå upp (sol, vakna)
2. gå av	17. gå i borgen	32. gå med på	47. gå upp (för backe)
3. gå av och an	18. gå i god för	33. gå miste om	48. gå upp (för någon)
4. gå bort	19. gå i strejk	34. gå ner sig	49. gå upp i
5. gå bort (= dö)	20. gå i stöpet	35. gå om	50. gå upp mot
6. gå bra	21. gå igen	36. gå på	51. gå uppe
7. gå efter	22. gå igenom	37. gå på`	52. gå upp
8. gå emellan	23. gå ihop	38. gå unt	53. gå ut
9. gå emot	24. gå iland i	39. gå samman	54. gå ut på
10. gå fram (till)	25. gå iland med	40. gå till	55. gå ut ur
11. gå fri	26. gå in för	41. gå till botten	56. gå ut över
12. gå för sig	27. gå in i	42. gå till väga	57. gå åt
13. gå förbi	28. gå in på	43. gå tillbaka	58. gå åt skogen
14. gå före	29. gå isär	44. gå undan	59. gå över
15. gå förlorad	30. gå löst på	45. gå under	60. gå över styr

Några uttryck med gå: (**fet stil betonad stavelse**)

- Han gick **av** cykeln mitt i korsningen och det går ju inte **an** att göra på det sättet.
- Hon gick **av** och **an**.
- Bilen går på **etanol**, men den går **på** 300 000.
- Den gubben går jag inte **på**.
- Jag ska gå på bio ikväll, för nattskiftet går inte på förrän klockan elva. **ud** vad han går **på**.
- **Gå på lite!** Gå inte och dra **benen** efter dig.
- **Hur gick det för dig** då?
- Det blir viss skillnad på svaren:
- "Jo det gick **fantastiskt bra** för mig!" och
- "Jo det **gick** för mig alldeles fantastiskt!"

Partikelverb består av ett (ofta vanligt) verb plus en 'partikel' (ofta preposition) som betonas. Bara partikelverbet gå **på** (nr 37) har minst 5 helt olika betydelser (bli lurad, skynda sig, tjata, kosta, attackera(sport)/skynda sig). Dessutom kan man gå på en massa saker; (med obetonat på, men betonat det man sen går på); gå på **banken**, gå på **bio**, gå på **heroin**, gå på **tomgång**. Det är skillnad att gå på trottoaren och att gå på **gatan**. När man lärt sig det och övriga 58 uttryck med gå så kan man i alla fall

verbet gå hyggligt (men då är man kanske så gammal att man behöver en käpp att stödja sig på när man ska ut och gå).

2. Svårigheten att uppfatta normalt svenskt talspråk

Varför tar Mohammed kaffe?

”Hur mycket kostar dagens lunch?”
 ”Ja, det kostar 70 kr, men då ingår inte kaffe.
 Ska det va fisk eller kött?”

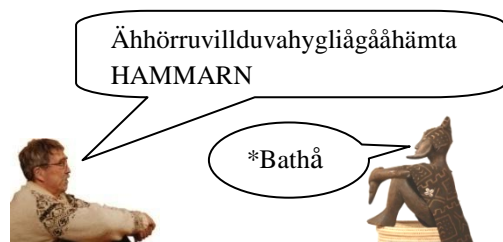
När Mohammed ätit upp sina fiskpinnar går han och tar kaffe. Varför gör han det?

Se kåseri *Ingår det påtår* som finns att ladda ner på www.amadeus.se

När vanliga svenskar talar vanlig svenska med andra vanliga svenskar så drar vi ihop orden, hoppar över och reducerar på ett sätt som gör att vanliga, för sammanhanget mycket viktiga ord kan bli svåra att uppfatta för den som inte har språket som modersmål. Ordet inte är ett sådant ord som man ju – minst sagt – måste anse vara viktigt för förståelsen. Hur går det till och hur kommer det sig att vi som har svenska som modersmål så sällan missuppfattar? Se kåseriet *Ingår det påtår*?

Vi är oftast omedvetna om hur vi faktiskt talar. Det är mycket i vårt talspråk och många vanliga ord som blir väldigt svåra att uppfatta. Problemet är då att vi som har svenska som modersmål inte tänker på att vi sagt något svårt, för vi har ju inte sagt något svårt ord. Ex ”Ja, men det går ju inte att göra så!” Man kanske får en fråga som svar: ”Vem är Junte?” Förmodligen lät det så här: Jamendegårjunteågoråså!”

Yrkesspråk - skolspråk yrkesspråk?

Det är knappast HAMMARN som är svårigheten

* B och V är svårt att skilja på för många

För vuxna är det förmågan att uppfatta normalt talat talspråk som sätter gränsen för hur väl kommunikationen fungerar även på arbetsplatsen. När man väl kan det är det inte så svårt att lära sig ett par hundra yrkestermer och den jargong som gäller på min arbetsplats. Var kommer problemen för t.ex. lärare? Blir det i det professionella samtalet kollegor emellan eller med barnen/föräldrarna/eleverna?

OBS! Här är det en stor och viktig skillnad mellan barn och vuxna: I förskolan och de första skolåren märks kanske inte begränsningar i ordförrådet, men sen blir det just begränsningar i ordförrådet som gör det svårt att klara skolan. Det är många nya ord, ganska tunga språkliga konstruktioner, abstraktioner, olika i olika ämnen. Ibland kan vardagliga ord ha en speciell betydelse i ett skolämne (ledare i fysik, rot i matematik/biologi, byte i biologi). Barn lär sig också snabbare att uppfatta och förstå ”snacket på skolgården” än vuxna uppfattar och förstår ”kaffepausnacket”.

Det är viktigt att ev. problem upptäcks redan i förskolan så att det kan åtgärdas så tidigt som möjligt.

Skulle du stanna kvar och kämpa mot ockupationsmakten/terroristerna eller försöka ta dig till en säkrare plats?

